

Schein Gábor /

RADNÓTI EMLÉKÉRE

Kőt kőre raksz,
s amit építesz,
egy éj alatt mind leomlik.
Fekete hull majd fehérre,
hisz e teremtett világon
minden körbefut,
s végül az marad, ami volt:
szögesdrót és rózsabokor.

SZERB ANTAL EMLÉKÉRE

Auschwitz után verset írni?
A világban valahol mindig ölnék,
s a jambusok koponyáját
bezúzza a puskatus.

Auschwitz után verset írni?
A vers szomorú világfa,
s minden ágán
halottak lelkei zizegnek.

»Elbúcsúzni sem tudtam tőlük«

CLAUDINE VEGH INTERJUKÖTETÉBŐL

Jean, Sonia akiknek az élettörténetét alább olvashatjuk, a szerencsések közé tartozik. Szerencsés Claudine Vegh többi beszélgetőtársa is: a negyvenes években voltak gyerekek, zsidó gyerekek, Franciaországban; szüleiket deportálták, de ők maguk megkímélődtek a gyűjtő- és koncentrációs táborok borzalmaitól; életben maradtak, akadt egy szomszéd, rokon, jó lelkű parasztcsalád vagy katolikus pap, aki megmentette, bújtatta, befogadta őket; (közülük a legszerencsésebbeknek még haza is került legalább az egyik szülője); kiválsón tanultak az iskolában, és később sikeres értelmiségi pályákra léptek; megházasodtak és gyerekeik születtek... Szerencsésnek mondhatók tehát, hiszen túlélték a holocaustot, és az életük ráadásul úgy alakult, ahogy a szüleik még a legszebb álmaikban sem képzelhették. Éppen csak: ők maguk másképp látják!

Ezek a gyerek-túlélők harminc-harmincöt éven át magukkal hurcolták a szenvedésüket; soha, senkinek se voltak képesek elmondani, mit éreztek, amikor elszakadtak a szüleiktől, amikor bújkálniuk kellett, amikor hiába várták vissza a családjukat. Senkivel se tudtak a velük történekről beszélni, talán mert attól féltek, hogy a „normális” emberek úgyse értenék meg; vagy hogy ha kiderül „másságuk”, még elveszítenék az épp csak hogy felépített, törekeny pozícióikat a „normális” világban. Életükben először Claudine Vegh előtt nyíltak meg – nemcsak azért, mert többéves barátság fűzi őket össze, hanem mert maga is sorstársuk: szenvedéstörténete párhuzamos az övékkel.

Az interjúkat készítő Claudine Vegh kezdő pszichiáter Párizsban. (Magyar hangzású nevét a férjétől kapta). A kötetet a saját, megindító élményével vezeti be. Gyereke barátjának bár micvő-ünnepségen vett részt, ahol az ünnepelt fiú anyja helyett, hogy büszkeségtől és boldogságtól sugárzott volna, miként más anyák szokták, magába roskadva zokogott a szertartás alatt. Miközben a fiú értetlen zavarodottsággal, a vendégek pedig döbbenet figyeltek a jelenetet, Claudine Vegh ismét átélte azt a kimondhatatlan fájdalmat, amit maga is érzett egy évvel korábban, a saját fia bár micvóján. Boldogtalanságának ez a váratlan és feltartóztatatlan kitörése hívta fel figyelmét a problémára: gyerekkori sebeiket az idő nem gyógyította be; az élet-

ben adódó boldogságforrások – család, munka, siker – nem kárpótolhatták őket a veszteségért, az elszenvedett traumáikért. Egyéb feladatait egy időre félretolva, nekiindul hát, hogy felderítse, hogyan „boldogultak” az életben más, hozzá hasonló áldozatok, akik „szerencsésnek” számítanak ugyan, de egy más perspektívából szemlélve nyilvánvaló, hogy kínlódba vonsozlják csak át magukat az életen: elviselhetetlenül terhesnek érzik és üresnek; sose tanulták meg – Jean szavaival – „élvezni az életet”.

Bruno Bettelheim, a neves pszichológus, a könyv utószavában arra keres feleletet, hogy a gyerekáldozatoknak miért esik olyan nehezükre még húsz-harminc évvel később is arról a tragédiáról beszélni, ami velük történt; és hogy miért fontos, hogy mégis beszéljenek róla. Claudine Vegh és társai egyéni sorsában közös, hogy nem csupán elveszítették a szüleiket, de a körülményeik folytán meg sem gyászolhatták őket. Nem volt rá módjuk, hiszen az elszakadás drámai hirtelenséggel történt, még el sem búcsúzhattak a szüleiktől; nincsenek kézzel fogható bizonyítékaik a halálukról („Nincs egy sír, amit meglátogathatnék” – mondja Jean); amíg csak lehetett, a reménybe kapaszkodtak tehát, hogy egy napon a szülők majd visszatérnek. (Claudine Vegh beszélgetőtársai valamennyien rögeszmésen ragaszkodtak a saját nevékhöz, a bujkálás veszélyes körülményei között is, és később, az új, befogadó családban élve is, nehogy szüleik, ha majd hazatérnek, szem elől téveszthessék őket.) Amíg élt bennük a remény, nem is akartak a szülő elvesztésére gondolni (Claudine például maga ajánlotta fel egyedül visszatérő anyjának, hogy soha ne beszéljenek az apjáról). Bettelheim saját koncentrációs tábori tapasztalatára is hivatkozva, felhívja a figyelmet még egy igen fontos okra: miután a szüleiket elhurcolták, ezeknek a gyerekeknek mindenképp a saját túlélésükre kellett összpontosítaniuk energiáikat: a menekülés, bujkálás, alkalmazkodás nehéz körülményei között életerőre, leleményességre és bátorságra volt szükségük – nem engedhették tehát meg maguknak a gyászt, nem adhatták át magukat a búskomorság érzésének. (Hasonlóképpen, Dachauban és Buchenwaldban nem gyászolták meg igazán elvesztett társaikat – írja Bettelheim, minthogy a szomorúság állapota erősen veszélyeztette

volna az életben maradási esélyeiket). A gyászhoz a körülöttünk lévő emberek szármára, együttérzésére, lelki támaszára is szükségünk van: erre azonban a náci uralom alatt a zsidó gyerekek semmiképpen nem számíthattak. Éppen ellenkezőleg: noha egyénileg minden túlélő gyerek egy-egy segítő felnőttnek köszönhette, hogy életben maradt, tudatában voltak, hogy a társadalom ellenük van, hogy őket is ugyanarra a sorsra ítélte, mint a szüleiket. A permanens halálveszély lélektani szituációjában tehát a gyász nem segíthette sebeik begyógyulását.

A könyvben megszólaló túlélő-gyerekek valamennyien franciák. Életkörülményeik talán különböztek kissé kelet-európai testvéreiktől. (Volt-e, aki felszedte és továbbjuttatta a mi szüleink vonatból kidobott, utolsó üzenetét az Auschwitzba vezető sínek mentén?) Sorsuk mégis, annyira ismerős!

PÉCSI KATALIN

JEAN*

Anyám magyar volt. Apám cseh, művezető volt egy kis gyárban, Észak-Franciaországban. Az üzem és a raktár között ingázó vonatot vezetett. Félúton állt egy ház: apám sose mulasztotta el, hogy kettőt ne sípoljon, amikor elhaladt előtte. Akkor ki szoktam rohanni a kis mozdonyhoz, usgyi, be az apám mögé, és indulás . . .

Már nem tudom felidézni az apám arcát, az anyámé valamivel jobban megmaradt . . .

Emlékszem a mezuzára az ajtófélfán, és valami zsidó ünnepre is, amikor egy csirkét lóbáltunk a fejünk fölött. . . . Hogy is hívják? Azt hiszem, az Engesztelés Napja volt! Héber könyveink voltak otthon: semmi másra nem emlékszem . . .

1943 októberre: első osztályos vagyok, bentlakó egy közeli városka iskolájában. Csillagot viselek: a többi gyerek csúfol a szünetekben, megvernek. A legkisebbek közé tartozom, de a tanulás nagyon jól megy. Türelmetlenül várom az első hétvégét; megmondom majd a szüleimnek, hogy milyen nekem itt, és akkor haza fognak vinni.

Szombaton, ebéidőben az út szélén várom apámat, akinek az üzem kis kamionjával kell majd értem jönnie. Hirtelen németek érkeznek két autóban, kiszállnak, és bemennek az iskolába.

Az egyik gyerek azt mondja: „Dejő, lefoglalják az iskolát, és akkor nem kell visszamennünk . . .” Tetszik az ötlet. De válaszolni már nem marad időm; odajön az igazgató, kifulladásra, és rám kiált: „Hagyd itt az összes holmidat, fiatalember, és szedd a lábad, rohanj az erdő felé, amilyen gyorsan csak tudsz, és eszedbe ne jusson megállni!” Beesteledik, és én még mindig a közeli erdőben vagyok, fáradt vagyok és fázom. Elhatározom, hogy hazagyalogolok.

Meghallom egy autó vagy motor bűgását, és nyomban elbújok a bozótban . . . de akkor megpillantom a falunk állatorvosát, a motorkerékpárján; megszólítom. Engem keres már kora délután óta. (Most utólag, valószínűnek tartom, hogy az állatorvos tagja volt az ellenállásnak, és hogy az iskolaigazgató értesítette őt). Felkapaszkodom mögé a motorra. Éppen idejében, mert a német járőrök megelőztek bennünket az autóikkal.

Amikor már a motoron ülünk, a doki azt mondja: „A szüleidet elvitték a németek; a nővéredet nem, de még nem sikerült megtalálnunk . . . Biztosan iskolában volt éppen, senki se tudja, mi lett vele aztán”. Nem sírok, de rázni kezd a hideg, és

a fogaim összeverődnek. Hozzá kell tennem, hogy hideg volt a motor hátsó ülésén . . .

Nem maradhatok veled, túl veszélyes lenne. Van-e valaki, akivel elmehetnék? Akkor eszembe jut, hogy az előző héten anyám meglátogatott embereket, akik nem viseltek csillagot: mindenáron magával akarta vinni a nővéreimet is, meg engem is. Nemsokára meg is találtam a házukat; odaértünk, én kimerült vagyok, és vacog a fogam. Csöngetünk. Kinyitják, aztán az orrunk előtt gyorsan becsapják az ajtót!

Szerencsére a doki kitartó, aztán a háziak szidnak engem, azt mondják, hogy még miattam fogják letartóztatni őket . . . már a nővérem is idejött, a biciklijén.

Nem maradhatunk náluk. A doki azt mondja, ne aggódjunk, visszajön majd értünk, és elvisz minket, holnapig biztosan kitál valami megoldást. A háziak beleegyeznek, hogy ott maradjunk éjszakára.

Nem bírok enni, a nővérem se: de legalább végre megint együtt vagyunk!

Akkor este a nővérem sír, és elmeséli, hogy amikor jöttök a szüleinkért, ő éppen hazabiciklizett az iskolából; anyám csupán annyit mondott, kérje meg a szomszédot, vigyázzon a csirkéinkre . . . és ő az anyám nézéséből rögtön megértette, mire gondolt. Olyan borzasztó sokáig tartott, amíg végre megtalálta ezeknek az embereknek a házat . . .

Van egy nagynéném, aki Vendôme-ban lakik, az apám fivérének a felesége. A nagynéni katolikus, ő biztosan elvállal minket! Még aznap este írtunk neki.

Másnap elküldenek bennünket egy tanyára, a parasztok jó emberek; megígérték, hogy vigyáznak ránk, amíg a nénikém értünk jön. Rousseau lett a nevünk.

A nagynéném nem jön, pedig még két levelet küldtünk neki. És akkor, a parasztok azt tanácsolták, vágjunk neki, menjünk el Vendôme-ba. A nővérem és én együtt indultunk útnak, átjutottunk a demarkációs vonalon.** Végre megérkeztünk Vendôme-ba: „Te Jó isten, ők azok!” Mindössze ezzel üdvözölt minket a nagynéném. Sose mertem megkérdezni, megkapta-e a leveleinket.

A nővérem és én ki vagyunk éhezve, a nagynéném enni ad, kapunk ágyat is, ahol alhatunk, de tudjuk jól, éppenséggel nem látnak szívesen bennünket!

A nagynénémnek van egy lánya, neki mindenféle finomságokat főz. Mi is ugyanannál az asztalnál eszünk, de finomságokat nem kapunk! Hiszed vagy sem, én nem hibáztatom a nagynénémet, szerette a lányát, és azt el kell ismernem, hogy nem éhezettünk minket! De azért az életünket megkeserítette. Annyira, hogy egy nap a nővérem nem bírta tovább, és megszökött tőlük. Szerencsére két nappal később megtalálták.

Én nem szoktam feleselni, lenyeltem mindent. Egy jelenet megragadt az emlékezetemben: a nagynéném az osztálytársaim előtt rám csapott a teáskanna takarójával, amiért az asztalnál a székelem nem volt rendesen visszatolva a helyére. Azt hiszem, ezt nem érdemeltem ki, vagy talán igen? Én . . . én ezt most már nem tudom megítélni.

Egy nap levél érkezett a nagynéném címére a szüleimtől: de ő nem volt hajlandó megmutatni nekünk. „Úti cél: Auschwitz”, ennyit árult el csupán. A levelet a vonatból dobták ki, és a vasutasok ellenálláshálózata szedte föl.

Az egyház lett a menedémem. Imádkozni kezdtem a szüleimért, hogy jöjjenek vissza minél hamarább. Az föl sem merült bennem, hogy esetleg nem jönnek vissza, nem, ilyesmit sose képzeltem volna! De ígéretet tettem Istennek, ha hamarosan

* Claudine Vegh: I Didn't Say Goodbye (eredeti cím: Je ne lui pas dit au revoir, 1979), New York 1984, 123-129.

** A megszállt és a nem megszállt területek közötti határról van szó. (ford.)

visszajönnek a szüleim, akkor áttérek. Ha visszajöttek volna, kétségkívül buzgó katolikussá váltam volna!

Amikor Franciaország felszabadult, én csak vártam, vártam sokáig, de hiába. Sose láttam viszont a szüleimet, és még csak elle se búcsúzhattam tőlük!

A nagybátyám egy nap azt mondta, nincs már semmi remény, hogy a szüleim visszatérnének, így találnunk kell valami megoldást a nővérem számára is, meg az én számomra is: nem engedhetik meg maguknak, hogy mindkettőnket ők neveljenek fel.

A nővérem jövője világos volt: a nagybácsimék kapcsolatba léptek az anyám egy távoli unokatestvérével, aki az Egyesült Államokban élt, és készségesen felajánlotta az otthonát a nővéremnek.

Én meg megpályáztam egy tanulmányi ösztöndíjat. Elsőként végeztem a felvételi vizsgán: így elküldtek bentlakásos diáknak a szomszédos városba. Minden évben egy hónapot a nagybátyáméknál fogok tölteni, a nyári szünetben, máskor nem, mert a nagynéném túl fáradt... Vidáman beleegyeztem... Tanulni fogok... és ha, annak ellenére, amit a nagybátyámék mondogattak, a szüleim mégiscsak visszajönnének, úgylis egyenesen a nagybátyámhoz mennének, aztán engem már könnyen megtalálnának.

Felkavart az a tudat, hogy el fognak szakítani a nővéremtől. Nem tudtam szabadulni a félelemtől, hogy őt se látom már többé az életben, akárcsak a szüleimet. Az elutazása rettenetes volt (évekkel később egy barátom az Egyesült Államokba készült; megkértem, kutassa föl a nővéremet. Feleségül vette, és együtt jöttek vissza Franciaországba. Odaát a nővéremet elkényeztették, és aztán egy csöppet se volt könnyű neki, amikor vissza kellett illeszkednie).

A kollégium nehezebb dió volt, mint gondoltam. Nem a tanulás szempontjából: nagyon jó jegyeket szereztem, bár ez nem annyira az én érdemem, de hát a tanuláson kívül mást nem is igen csinálhattam volna, így aztán... Ott tanultam meg azt is, mit jelent egyedül lenni. Nem volt könnyű, én voltam az egyetlen állandóan bentlakó diák.

Tulajdonképpen attól kezdve magányosnak éreztem magam, hogy felfogtam, a szüleim nem fognak visszajönni!

Az első hat hónap után összebarátkoztam egy fiúval, akinek a szülei bejönnek az iskolába az igazgatóhoz, és engedélyt kérnek, haddtöltsék egy vasárnapot náluk. Az igazgató beleegyezik.

Aztán az első évtől kezdve az érettségi osztályig minden hétvégémet náluk töltöm, az összes rövid iskolaszünetet és a nyári vakáció egy részét is. Szinte otthon éreztem magam a házukban. Mindent nekik köszönhetek.

A nagybátyám nem volt hajlandó megengedni, hogy háborús árva lehessenek. Máig sem tudom, miért nem. Így aztán nem részesülhettem azokban a támogatásokban, amelyeket a háborús árváknak megítéltek, különösen a felsőbb tanulmányokat folytatóknak. Nem volt egy fityingem se. Nappal dolgoztam, éjszaka tanultam abban a periódusban, ami megelőzte a felvételi vizsgámat az *École Normale d'Instituteurs*-be.*

Az *École Normale*-ban voltak ismerőseim, cimboráim: barátot szerezni sose tudtam, mindig féltem az emberektől.

Aztán állást kaptam egy elemi iskolában. Ezt a foglalkozást változatlanul nagyon szeretem. A feleségem is elemiben tanár, kilenc évvel fiatalabb nálam. Nem akartam megházasodni, féltem... a menyasszonyom reakciójától, amikor elé állok: „Én zsidó vagyok”. Ő nagyon jól fogadta a dolgot; mindössze ahhoz ragaszkodott, hogy térjek át a katolicizmusra, mielőtt összeházásodunk.

* Elemi iskolai tanárokat képző főiskola. (ford.)

De miért is egyezem én bele mindenbe?

Keresztapja vagyok egy olyan barátom fiának, aki nyíltan kérkedik az antiszemitizmussal! Nem tudja, hogy én zsidó vagyok. Ha megtudná, fogalmam sincs, hogyan reagálna rá!

Tudom, az égvilágon minden lehetőséget megvettem, hogy új életet kezdhessek. Mindent ki kellett törölnöm az emlékezetemből, le kellett írnom a múltat. Azt hittem, sikerült is. Eltekintve a rémálmaimtól. A feleségem szokott felébreszteni, hangosan zokogok, úgy látszik. Én nem emlékszem semmire, de ezek után a rémálmaim után mindig rettenetesen feszült vagyok. A feleségem soha nem kérdezett semmit a rémálmaimról.

Amikor pedig azt álmodom, hogy a szüleim visszajöttek... Felriadok, és szörnyen boldogtalan vagyok, amiért csak álom volt az egész; aztán az egész napom rettenetes.

Szeretnék még egyszer, csak egyetlenegyszer abból a tortából enni, amit az anyám szokott sütni, magyar tortákat süttöt, mogyoróval a tetejükön... Évekig gyűjtöttem nekik a mogyorót, akkorra, amikor megjönnek; néha megszokásból még a mai napig is zsebre szoktam vágni egy-egy szem mogyorót.

Anyám nagyon gyengéd és elnéző volt velünk...

Húsz éve haemorrhagiás rectocolitisben szenvedek. Ajánlották, keressek fel egy pszichológust vagy egy pszichiátert: megvettem, de nem voltam képes szembenézni a valódi problémámmal. Azt vártam tőlük, hogy találják ki, mi a bajom, hogy jöjjenek féltőn elém, én nem tudtam elsőként előhozakodni vele; egy évvel ezelőtt aztán te voltál az, aki megkérdezted, hogy zsidó vagyok-e! Nem tudom, hogyan sikerült harminc évig nem beszélnem róla. Pedig mintha az égvilágon minden összefogott volna ellenem, a tanítványaim közül, akikkel jóban lettem, nem egy zsidó volt...

Két évvel ezelőtt, a nyári szünetben, összefutottam egy tanítványommal; a szülei meghívtak, tartsunk velük; ők is zsidók, a barátaik többsége is az, és én jól éreztem magam a társaságukban. Amikor hazajöttem, még mindig annyira örültem ennek a nyaralásnak, hogy elmentem hozzájuk megköszönni, hogy befogadtak maguk közé. Az idei nyarat megint velük töltjük.

Megszoktam az elutasításokat; nem vagyok hozzászokva, hogy befogadjanak. Hogy most ilyen szívesen láttak, annyira meglepő volt; zsidók, akik mit sem sejtettek a származásomról, tárt karokkal fogadtak!

Ami a szüleimet illeti: nem tagadom meg őket; de a lelkem mélyén mindig félek egy dologtól: zsidónak lenni olyan sok boldogtalansággal jár! Ha a szüleim nem lettek volna zsidók, akkor nem deportálták volna őket, én meg ugyanúgy élhettem volna, mint a többi gyerek, így aztán inkább nem akartam zsidó lenni!

Olyan sokáig vártam a szüleimet, amikor gyerek voltam, gyakran elképzeltem, milyen lesz majd a találkozásunk! Nem tehetek róla, de még ma is, amikor megpillantok valakit, aki az apámra vagy az anyámra emlékeztet, ostobaságokban kezdek reménykedni: a szüleim orosz fogságba estek, most érkeztek csak vissza Franciaországba, és utánam kutatnak. Éppen ez az, amiért soha, semmi áron meg nem változtattam volna a nevemet: hogy rám találhassanak, ha esetleg mégis...

Gyakran tűnődöm rajta, miért nem tudom én élvezni az életet! Ha képes lettem volna teljesen elfelejteni a múltat, talán normálisan élhettem volna, és megelégedhettem volna azzal, amim van, és nem mindig csak arra gondolnék, amim már nincsen.

Nincs egyetlen fényképem sem a szüleimről, nincs meg az utolsó levelük; nincs egy sír, amit meglátogathatnék. Csupán

utolsó levelük; nincs egy sír, amit meglátogathatnék. Csupán egyetlen dokumentumom van: *Vélhetően halott... Auschwitz*. Nem könnyű így.

Tudod, magam is megijedek azoktól a heves indulatoktól, amiket néha belül érzek: attól félek, hogy én már soha az életben nem is leszek képes megnyugodni. És különös módon úgy érzem, nincs is jogom élni!

SONIA

Tegnap délután megállapodtam veled, hogy majd beszélgetünk, és aztán, egy kicsit később, mindjárt pánikba estem a gondolattól, hogy mit is tudnék én mondani.

Az az érzésem, mintha a gyerekkorom egy üresen maradt lap lenne, nem emlékszem az égvilágon semmire sem; ugyanakkor mégis, az egész mélyen felkavar.

Aztán úgy éreztem, találkoznom kell a bátyámmal, meg kell mondanom neki, hogy a múltról fogok beszélni veled, sőt meg is kértem rá, hogy segítsen felidézni néhány dolgot. De úgy látszik, ő sem emlékszik semmire; ha az ember sohasem beszél róla, talán természetes is, hogy elfelejti?

Emlékszem egy szertartásra egy ortodox pópával, a parókiaán, ahol megkereszteltek bennünket, a bátyámat és engem, mielőtt még elmentünk a bentlakásos iskolába.

Mielőtt elutaztunk, anyám elvitt minket fodráshoz, hogy levágassa a hajunkat olyan rövidre, amilyenre csak lehet. Merthogy félt a tetűtől. A fodrász fogta a nullásgépét, és úgy lekopasztotta a bátyám fejét, hogy nem is ismertem meg, olyan kopasz lett, mint egy csirke. Mint minden orosz származású kislány, én is két hosszú varkocsot viseltem. A fodrász méregbe gurult, mert nem talált megfelelő ollót a copfomhoz. Azt hiszem, az anyám beleegyezésével történt; a fodrász megint csak fogta a nullásgépét, és aztán az én fejem is le lett borotvált!

Megérkeztünk a bentlakásos iskolába, Nizzától körülbelül tíz kilométerre északra; aztán már semmi többre nem emlékszem ebből az időszakból. Lehet, hogy még túl kicsi voltam?

Ez 1944-ben történt, én 1937-ben születtem, tehát hétéves voltam. Egy dologra azért mégiscsak emlékszem; órákózi szünet volt, egy padon ültem, a gyerekek rajtam nevettek és a kopasz fejemen; rettenetesen szenvedtem miatta.

Miért engedte meg anyám, hogy kopaszra nyírják a hajamat? Egyszer megkérdeztem Véronique nagynénémet, aki még mindig él; azt válaszolta, hogy az anyám rossz anya volt, semmi más oka nem lehetett... Ezen a ponton mindenki egyetért, apai ágon is meg az anyain is, hogy rossz anya volt.

Vitákra is emlékszem, a szüleim heves veszekedéseire. Apám tizenhét évvel idősebb volt anyámnál, ez volt a harmadik házassága.

Anyámnak biztosan voltak szeretői: de egyébként is, mindig a hangulata után ment, nem volt hajlandó úgy viselkedni, sőt még úgy öltözni se, mint mások.

Anyám nem szeretett engem annyira, mint a bátyámat, őt akarta, hogy legyen; de én, nem hinném, hogy sokat számítottam neki, és mégis, minél többet hajtogatják nekem, hogy rosszza anya volt, minél több részletet mesélnek el róla, hogy milyen elképesztő dolgokat csinált, én annál inkább vonzodom hozzá, és azt hiszem, ma már meg is értem őt. Bárcsak ismertem volna! Azt a rossz anyát, aki vasárnaponként két vagy három órát biciklizett, hogy meglátogasson minket, a bátyámat és engem!

Egy reggel távirat jött az iskolába; „Apa nagyon beteg”. Azonnal felraktak minket a következő nizzai buszra. Arra egyszerűen nem tudok visszaemlékezni, ki fogadott bennünket, amikor megérkeztünk. Anyám? Apám? Vagy Véronique néném? Tényleg furcsa, de sehogy se tudok rájönni, ki volt az. Arra viszont nagyon is emlékszem, hogy egy igazi, nagy parti volt nálunk, amikor hazaértünk. Apám egyáltalán nem volt beteg. Akkor hát minek kellett a távirat? Azt hiszem, akkor nem kérdeztem semmit sem. Csak a háború után tudtam meg a távirat okát: apám le volt tartóztatva, és mi azt ünnepeltük, hogy szabadon eresztették.

Azt hiszem, a rákövetkező napon történt, hogy meghallottam, a szüleim rólunk vitáznak. Anyám egyenesen vissza akart küldeni bennünket a bentlakásos iskolába; apám ellene volt; mindkettőjüknek szembe kellett ugyanis nézni azzal az eshetőséggel, hogy speciális légerekbe küldhetik őket Franciaországon belül; szabad-e viszont akkor maguknál tartani a gyerekeket? Apám úgy érezte, velük nagyobb biztonságban vagyunk. Próbálta meggyőzni anyámat, hogy a németek szervezőképességének és hírhedt tisztaságának köszönhetően a higiénés- és életkörülmények biztos, hogy tökéletesen elfogadhatóak lesznek a táborban, még kisgyerekek számára is. Anyámnak megvolt a maga elgondolása; másnap visszamentünk a bentlakásos iskolába.

Így aztán nem sokkal később, amikor ismét érkezett egy ugyanolyan távirat, a bátyám és én nagy örömmel buszra szálltunk megint. Semmi kétség, nagy vendégség lesz most is, és talán már örökre ott is hagyhatjuk a bentlakásos iskolát.

Amikor a busz megérkezett, Irène, az unokanővérünk várt bennünket egy barátjával, akit mint Louis-t mutatott be.

Irène-nek semmitől se kellett tartania, az anyja második férje, aki kapitány volt a francia hadseregben, német hadifogságba került; Irène felvette az anyja új nevét.

Irène és Louis tizenhat vagy tizenhét évesek lehettek; sokat nevettek, történeteket meséltek nekünk; ők vigyáztak ránk attól a pillanattól kezdve, hogy leszálltunk a buszról, és egyenesen egy nizzai iskolába vittek minket, ahol aztán vagy nyolctíz napig maradtunk. Nem hiszem, hogy akár a bátyám, akár én, egy árva kérdést feltettünk volna a szüleinkről, vagy hogy miért hoztak vissza minket, ha úgylis elküldtek egy másik iskolába.

Amikor kitört a háború, mi egy nagy házban laktunk Nizzában, én még most is ott élek a gyerekeimmel. Ott laktak a szüleim, a bátyám, Véronique néném, a fia és én.

Az unokatestvérem az első percben csatlakozott a *maquisard*-

okhoz. A bátyám és én bentlakók voltunk. Így aztán amikor jöttek letartóztatni a családot, csak a szüleim voltak otthon, és Véronique néném, apám nővére.

Mielőtt elindultak volna Drancyba, még Nizzában a néném megmérgezte magát. Kórházba kellett vinni, ez mentette meg az életét. A kórházi személyzet együttműködésével (injekciót adtak neki, hogy magasra szökjön a láza) elhalasztódott az utazása – 1944 áprilisában történt mindez –, majd Nizzában is maradt; E. atyának köszönhette, hogy megmenekült, egy lelkipásztornak, aki segítette a zsidókat, és aki abba a kórházba is bejárt. A néném a bizalmába fogadta őt. (Az ő fia volt Louis, aki várt minket, amikor leszálltunk a buszról.) Később ez a pástor lett a gyámunk.

1944 májusában Tania néném, anyám nővére és Irène anyja, magával vitt minket egy birtokra, nem messze Nizzától. Egy csomó fiatal élt ott együtt, köztük Louis bátyja és egy barátja is. Vidám társaság volt.

Mégis borzasztó rossz emlékeim vannak az ott tartózkodásom idejéből. Szomorú voltam, nagyon szomorú. Magányosnak éreztem magam, kicsúszott a lábam alól a talaj, sehogy se tudtam magamra találni. Gyakran elsírtam magam, mindenféle semmiségen, olyankor, amikor senki se számított ilyenemre. Minden felingerelt; tény, hogy szenvedtem, de képtelen voltam kifejezni vagy megérteni az érzéseimet.

Nekem egyszerűen annyit mondtak csak, hogy a szüleim egy hosszú, külföldi útra mentek. Sohasem beszéltem róluk, még a bátyámmal sem. Azt hiszem, már akkor is vártam őket, nem is tudom. Mindegy, mindenesetre nagyon rosszul esett, amikor Tania néném férje visszajött Németországból, ahol hadifogoly volt.

Még ha nem beszélünk is róla soha, azért csak vártunk, reménykedtünk.

Egy nap, amikor mentünk haza az iskolából, a bátyám észrevette, hogy a házunk zsalugáterei tárva-nyitva vannak. Egy árva szó nélkül rohanni kezdtünk, abban a meggyőződésben, hogy a szüleinket ott találjuk, hogy visszajöttek, hogy várnak bennünket. Kifulladásra estünk be az ajtón, pedig nem történt semmi; csak a képzeletünk szülte az egészet.

Olyan ez, mint amikor azt hiszed, felismertél valakit, hát ez rettenetes. Futni kezdesz egy nő után az utcán, mert azt gondold, az anyád, és akkor megfordul, és az egész összeomlik. Hányszor lettem én már ennek az áldozata!

Közben egy jó esemény: az unokatestvérem megnősült, a felesége nagyon kedves volt velünk. Aztán, néhány évvel később, mindketten meghaltak, az unokabátyám egy nagyon ritka betegségben, amikor egy hegymászó expedícióból tért haza, Peruból; a felesége pedig röviddel azután, a Himalája megmászása közben; „a világ legmagasabbra törő asszonyának” nevezték el.

Véronique nénémnek mindez nagyon sok volt.

A szüleim mindketten orosz származásúak voltak; otthon oroszul beszélünk, sohasem jiddisül. Sőt mi több, nem emlékszem semmiféle vallási dologra. A szüleim orosznak érezték magukat, nem zsidónak. És az én reakcióm is ugyanez lett. Lehetetlen volt elfogadnom a zsidóságot, igen, teljesen lehetetlen! Sőt mi több, nem is olyan régen történt, hogy végül elfogadtam, legfeljebb ha egy-két éve. Sohasem keveredtem zsidók közé, nem zsidóhoz mentem férjhez; elváltam, harmincnyolc éves voltam, ugyanannyi, mint az anyám, amikor meghalt.

A harmincnyolcadik évem maga volt a katasztrófa; örületes egy év volt, teljesen örületes, nem fogtam fel, hogy mi történik velem, még egy idegösszeomlás is összejött, anélkül, hogy valódi okom lett volna rá; senki nem értette körülöttem, mi

a bajom; egyszerűen bedobtam a törülközőt. Olyan reakcióim jöttek elő, amiket már egyáltalán nem tudtam kontrollálni, a saját, legjobb belátásom ellenére cselekedtem, szörnyű volt.

Azóta úgy gondolom, hogy bizonyára nagyon nehéz lehetett nekem túljutni azon az életkoron, amit még az anyám is megélt.

Egy nap egy barátomnál megismerkedtem egy férfival, akit igen vonzónak találtam. Készültem ismét találkozni vele, amikor is megtudtam a becenevét: zsidó név volt. Soha többé nem találkoztam vele! Nem bírtam: olyan lett volna, mint egy incesztus! Egy barátom, hogy örömet szerezzen, felajánlott nekem egy izraeli utat. Nem akartam megbántani; nem mertem visszautasítani, de azon töprengtem: miért éppen Izraelbe? Jobban szerettem volna valahova máshova elmenni; a lelkem mélyén tudatában voltam, hogy a múltam egy darabjával találkozni fogok.

És akkor megnéztem a *Hegedűs a háztetőn*-t. Apám valaha hegedült, anyám zongorán kísérte. A nagyobbik lányom hároméves korában tartott először hegedűt a kezében; fogorvosnak tanul, de még mindig hegedül is. Én valaha zongoráztam; nagyon magasra eljutottam amatőr szinten; Lucette Descaves tanítványa voltam, amikor Párizsba jöttem. Még mindig játszom, néha kísérni szoktam a lányomat. Ez a szüleim öröksége, amit rám hagytak, hogy jól tanulni az iskolában sokkal kevésbé fontos dolog, mint a skálákat rendszeresen gyakorolni!

A Klarsfeld-könyvnek* köszönhetően döböntem rá, hogy a szüleim eltűnése végleges. Amikor megláttam, az 1944. április 29-i dátum alatt a szüleim nevét, micsoda sokk volt! Harmincöt évvel később! Harmincöt évembe telt, amíg végül elfogadtam... Tudod, olyan sokáig reménykedtem! 1945 januárjában apám még élt, így aztán...

A bátyám két évvel idősebb nálam, ő ritkán beszél a múltrol. Ragyogóan tanult az iskolában és az egyetemen, vele született tehetsége volt a matematikához éppúgy, mint a filozófiához. Szembeszállt az iskolarendszerrel. Minthogy sorozatosan „megsértette” a rendtartást, sikerült kirúgatnia magát az Edu-

Mezei András /

DEPORTÁLT NŐK

*Deportált nők a magpörgetőben,
a fából épített hodályban
ülnek Kőszeg külvárosában –
vackaikon, ma is ott ülnek,*

*ahol anyám maga alá szart,
ahol húgom gennyes, húgymarta
ágyékára ragadt a szalma,
nővérem, halkan énekelve*

*hunyt szemmel ült, fülét befogva,
a hüvelyét összeszorítva,
a fából épített hodályban
ott ülnek a magpörgetőben.*

ation Nationale-ból. ** Most egy padlásszobában lakik, W.C. a lépcsőfordulóban; a kenyerét hol szobafestéssel, hol csempézéssel keresi, mikor mi adódik, és így él már hosszú évek óta.

A bátyám 1969 óta együtt él egy nem zsidó nővel, aki egy egészen másilyen környezetből, kultúrából jött. A bátyámat olyannak fogadja el, amilyen, soha nem kérdez tőle semmit a múltjáról; tudja, hogy nem szabad. Véletlenül, a bátyám egy barátjától tudta meg, hogy a szülei lágerben haltak meg.

Nagyon szeretem a bátyámat, nagyon fontos nekem; sőt az az érzésem, hogy tőle kaptam azokat a dolgokat, amelyek a leginkább hatottak rám.

Az évek során teljesen megváltozott fizikailag: egy vilnai zsidó szabó kiköpött mása lett, ez döbbenetes. A bátyám aszkétikusan él: teljes egészében elutasítja a fogyasztói társadalmat, nem akar élvezni belőle semmit. Meglehetősen büszke vagyok a bátyámra, meg kell mondanom.

Amikor leltárt készítek az életemről, nem sikerül valami pozitívra. Tulajdonképpen csak másokért élek, mindig mindenki számára elérhető vagyok, végül magamra már semmi se maradt.

Pszichológiát tanultam, nem minden hátsó gondolat nélkül; előtte még tanultam művészettörténetet is; vezettem egy építési vállalatot. Tény, hogy a hivatásomban soha nem akadt semmi problémám, de nem ez a legfontosabb dolog. Úgy érzem, többé-kevésbé kimaradt az életemből a női létem. Másfelől viszont a lányaimmal való kapcsolatban valami nagyon mélyet, nagyon valóságosat érzek. Pedig hát, nem voltam mindig jó anya se. Amikor a gyerekeim még kicsik voltak, klubokba, nyári táborokba küldtem őket, mindent megtettem, hogy függetlenné váljanak, amilyen korán csak lehet, mintha máris valami elválás-félre készültem volna. És amikor láttam, hogy úgy búcsúznak el tőlem, hogy közben egy fikarcnyi aggodalom jelét sem adják, nagyon boldog voltam.

Négy éve nálunk lakik a fiatalabbik lányom egy barátője. Orosz származású lány. Azt hiszem, teljesen otthon érzi magát nálunk, ugyanúgy, a megkérdezésem nélkül felveszi a ruháimat, mint a másik kettő, és ha valami olyasmit csinál, ami nem tetszik neki, ő is éppen olyan vehemensen adja a tudtomra.

Egy barátom a szememre hányta, hogy nem neveltem a lányaimat zsidó környezetben. „Így nem lesznek gyökereik” – mondta.

De hogyan adhatnám tovább nekik azt, amit én magam sem kaptam meg?

PÉCSI KATALIN FORDÍTÁSA

* Beate Klarsfeld, a bujkáló háborús bűnösök után nyomozó szervezet egyik vezetője, könyve jelent meg a deportálásokról.

** A francia állami iskolarendszer. (Ford.)

Vajda Sándor /

HALOTTI BESZÉD

»Karatok fel és le,
Lábakat fel és le,
És a félelem vonuló hamuszürke láthatárán
A halál csillagzata óriásian
Mint az idők órája állt.«
NELLY SACHS

*A kandallókban elégetett arcotokból
síró szemetek néz rám,
és elégett gyermekek,
akiktől az Ég elfordult,
a planírozott auschwitzi sétány
kezetek, hajfürtötök, ajkatok volt,
most láb tapossa és autó,
és a ciklon-gáz megfojtott,
az orv, kegyetlen, gomolygó,
és sziszegő sötétje,
és a tűz, a kandallókban a tűz!
meggyújtott testetek örökre eltűnt,
elvesztetek, elpusztultatok,
elfelejtkezett rólatok a virradat,
Te Uram, Örökkévaló, a Világ királya,
és Eged, hol volt? Hol?
A lángokban nem voltál a gyerekekkel,
nem égtél velük a kandallókban,
nem oszlottál gyerekestűikkel korommá,
nehéz, gomolygó, sikongó füstté:
lelkemre zuhan örök éj.*

